

ÇOMÜ LJAR (2024) Cilt 5 Sayı 10 (52-64)

e-ISSN: 2717-8285

Geliş Tarihi : 23.12.2024

Kabul Tarihi : 28.12.2024

Teorik Makale (Theoretical Paper)

Pigouvian Vergi Olarak Çevre Vergileri: Çevre Temizlik Vergisi Özelinde Bir Tartışma Mehtap ÖKSÜZ

[https://orcid.org/0000 0001 5862 5079](https://orcid.org/0000_0001_5862_5079)

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

Sorumlu yazar: mehtapoksuz@comu.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, çevresel dışsallıkların ekonomik sistem içerisinde etkin bir şekilde içselleştirilmesi ve bu dışsallıkların toplumsal etkilerinin minimize edilmesi konusunda mevcut sorunlara odaklanılmaktadır. Pigouvian vergiler bağlamında çevre vergilerinin, çevre kirliliğini azaltma ve kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etme konularındaki etkinliği incelenmiştir. Özellikle Türkiye’de uygulanan Çevre Temizlik Vergisi’ni temel alan bir değerlendirme yapılmış ve bu vergilerin tasarımı ile uygulanmasında karşılaşılan zorluklar ele alınmıştır. Çalışmada, çevre vergilerinin etkinliğini artırmaya yönelik çözüm önerileri sunulurken, uluslararası örneklerden de faydalanarak Türkiye’nin çevre politikalarına dair stratejik çıkarımlar yapılmıştır. Çalışma sonuçları, çevre vergilerinin çevresel hedeflere ulaşma kapasitesinin artırılması için hem ekonomik hem de çevresel faktörlerin dikkate alındığı bir politika çerçevesine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Pigouvian vergi, çevre vergileri, çevre temizlik vergisi

Environmental Taxes as Pigouvian Taxes: A Discussion on Environmental Cleaning Tax

Abstract

This study focuses on the current problems in effectively internalizing environmental externalities within the economic system and minimizing the social impacts of these externalities. The effectiveness of environmental taxes in reducing environmental pollution and encouraging sustainable use of resources in the context of Pigouvian taxes was examined. An evaluation was made, especially based on the Environmental Cleaning Tax implemented in Turkey, and the difficulties encountered in the design and implementation of these taxes were discussed. In the study, solution proposals were presented to increase the effectiveness of environmental taxes, and strategic inferences were made regarding Turkey's environmental policies by also making use of international examples. The study results show that a policy framework is needed in which both economic and environmental factors are taken into account in order to increase the capacity of environmental taxes to achieve environmental goals.

Keywords: Pigouvian tax, Environmental Taxes, Environmental Cleaning Tax

Giriş

Çevre sorunlarıyla mücadelede mali araçların rolü, uzun süredir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Teorik olarak, vergiler çevre kirliliğini azaltmak ve kaynak kullanımını optimize etmek için etkili bir yöntem olarak öne çıksa da uygulamada çeşitli yapısal engellerle karşılaşmaktadır. Çevresel zararların ekonomik bir maliyeti bulunduğu genel olarak kabul edilse de bu maliyetlerin hesaplanma yöntemleri ve topluma yansıtılma biçimleri henüz tam anlamıyla çözüme kavuşturulmamıştır. Bu çerçevede, çözüm önerileri büyük ölçüde “kirleten öder” ilkesi temelinde şekillenmiştir. Bu ilkeye göre, çevreye zarar veren bireyler veya kuruluşlar, neden oldukları zararların maliyetini üstlenmekle yükümlüdür. Böylelikle, çevresel zararlar ekonomik sistem içinde içselleştirilerek dışsallıkların toplumsal etkileri en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Kirleticilerin bu mali yükümlülüğü üstlenmesi, çevreye verilen zararın ekonomik bir maliyet olarak algılanmasını sağlamanın yanı sıra bireylerin ve işletmelerin çevre dostu alternatifler arayışına yönelmesine katkı sunmaktadır. Bununla birlikte, bu mekanizmanın etkili bir şekilde uygulanabilmesi için bir dizi önemli sorun ele alınmalıdır.

Bu sorunlar arasında, vergi oranlarının optimal seviyede belirlenmesi, ekonominin tam rekabet koşullarını sağlayamaması ve çevre vergilerinin kapsamına ilişkin belirsizlikler yer almaktadır. Ayrıca, ekonomik büyüme ile çevre koruma arasındaki dengenin sağlanması, dikkate alınması gereken diğer kritik bir konudur. Çevre vergilerinin, yalnızca devlete ek gelir sağlama aracı olarak değil, öncelikli olarak çevresel hedeflere ulaşmayı destekleyecek şekilde tasarlanması, bu dengeyi koruma sürecinde belirleyici bir rol oynayacaktır.

Bu çalışmada, çevresel zararların ekonomik sistem içerisinde etkin bir şekilde içselleştirilmesi ve dışsallıkların toplumsal etkilerinin minimize edilmesi konusunda mevcut sorunlara odaklanılmaktadır. Pigouvian vergiler bağlamında çevre vergilerinin, çevre kirliliğini azaltmada ve kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmede nasıl bir çözüm sunduğu tartışılmaktadır. Ancak, bu vergilerin teorik çerçevesinin uygulamaya taşınmasında karşılaşılan zorluklar ve özellikle Türkiye’deki Çevre Temizlik Vergisi’nin bu çerçevede değerlendirilmesi, çalışmanın temel problem alanını oluşturmaktadır. Çalışma, çevre vergilerinin etkin bir şekilde tasarlanıp uygulanamaması nedeniyle çevresel ve ekonomik hedefler arasında denge kurulamaması sorununu ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma, Türkiye’de uygulanan Çevre Temizlik Vergisi özelinde, çevre vergilerinin mevcut durumunu değerlendirmeyi, etkinliğini artırabilecek öneriler geliştirmeyi ve çevresel sorunlarla mücadelede bu vergilerin nasıl daha stratejik bir şekilde kullanılabileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, uluslararası örneklerden faydalanarak, Türkiye’nin çevre politikalarına dair öneriler sunmak da çalışmanın amaçları arasındadır. Bu amaçla çalışma, çevre vergilerinin teorik temelleri ve Türkiye’deki uygulamalarına dair mevcut literatürün derinlemesine taranması temelinde şekillendirilmiştir.

Bu çalışmanın devamında öncelikle dışsallık kavramı ve ekonomik etkileri ele alınarak, bu olumsuz etkilerin azaltılmasına yönelik bir politika aracı olarak öne çıkan Pigouvian Vergi yaklaşımı detaylandırılacaktır. Ardından, Pigouvian yaklaşımın çevre ekonomisindeki yeri incelenecek; çevre vergilerinin temel amaçları ile uygulamada karşılaşılan güçlükler tartışılacaktır. Daha sonra ise Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkelerindeki çevre vergisi uygulamaları değerlendirilecektir.

1. Pigouvian Vergi

Bir ekonomik birimin üretim veya tüketim faaliyetlerinin, diğer ekonomik birimler üzerinde doğrudan bir bağlantı olmaksızın olumlu ya da olumsuz etkiler yaratabilmesi, ekonomik sistemde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu etkiler, özellikle piyasa mekanizmasının kendi başına düzenleyemediği sonuçlar doğurarak ekonomik ve toplumsal dengeyi etkileyebilir. Literatürde dışsallık olarak tanımlanan bu kavram, ilk kez 1896 yılında İsveçli ekonomist Knut Wicksell tarafından ele alınmış (Akdoğan, 2009: 54), ancak sistematik açıklaması Servet ve Refah adlı kitabında 1912 yılında Arthur Cecil Pigou tarafından yapılmıştır. Pigou, eserinde dışsallıkların bulunduğu durumlarda özel fayda ile toplumsal faydanın ve özel maliyet ile toplumsal maliyetin birbirinden farklılaşacağını vurgulamaktadır. Bu farklılaşmanın, ekonomik sistemde piyasa mekanizmasının tam rekabet koşulları altında dahi etkin bir şekilde çalışmasını engelleyeceğini öne sürmüştür. Pigou’ya göre, dışsallıklar bireylerin ya da işletmelerin ekonomik faaliyetlerinden kaynaklanan etkilerin sadece bu faaliyetlerin doğrudan taraflarını değil, üçüncü tarafları ve dolayısıyla tüm toplumu da etkilediği durumları ifade eder. Bu tür

durumlarda özel maliyet ve faydalar ile toplumsal maliyet ve faydalar arasındaki uyumsuzluğun, piyasa denge mekanizmasının kendiliğinden sosyal optimuma ulaşmasını imkânsız hale getireceğini ileri sürmüştür (Durmuş, 2008: 195). Pigou çalışmasında, dışsallıklarla ilişkilendirilebilecek çeşitli örnekler sunmaktadır. Ona göre (Banzhaf, 2020: 3-4):

“Kaynaklar, şehirlerdeki özel parklara yatırıldığında, karşılıksız hizmetler sağlanır; çünkü bu parklar, halka açık olmasa dahi çevrenin havasını iyileştirir. Benzer şekilde, kaynakların yollara ve tramvaylara yatırılması durumunda da dışsallıklar ortaya çıkar. Bu yatırımlar, bitişik arazilerin değerini artırabilir; ancak bu durum, arazi sahiplerinden, bu iyileştirmelerden sağladıkları faydaya karşılık özel bir iyileştirme oranı alınmadıkça geçerlidir. Orman oluşturmak için yapılan yatırımlar da benzer bir etki yaratır; çünkü ormanların iklim üzerindeki olumlu etkileri, genellikle orman sahibinin mülk sınırlarını aşar. Aynı durum, özel mülklerin kapılarına yerleştirilen lambalar için de geçerlidir; çünkü bu lambalar yalnızca özel mülke değil, aynı zamanda sokaklara da ışık sağlar. Fabrika bacalarından çıkan dumanın önlenmesine yönelik yatırımlarda da dışsallıklar söz konusudur. Büyük şehirlerdeki bu duman, topluma ciddi zararlar verir; binalara ve bitkilere zarar vermesinin yanı sıra, çamaşır yıkama ve oda temizliği masraflarını artırır, ekstra yapay ışık kullanımını gerektirir ve başka birçok olumsuz etkiler doğurur. En önemlisi ise, bilimsel araştırmalara yönelik kaynak tahsisi örnek verilebilir. Temel bilimsel araştırmalar, beklenmedik şekillerde yüksek pratik faydalar sağlayabilecek keşiflere yol açabilir ve sanayi süreçlerinde yenilikler ile iyileştirmelerin mükemmelleştirilmesini teşvik edebilir.”

Yukarıdaki örnekler, Pigou'nun dışsallıkların toplum üzerindeki yaygın etkilerini açıklarken hem olumlu hem de olumsuz dışsallıklara dikkat çektiğini göstermektedir. Çünkü dışsallıklar, yalnızca ekonomik sistemin işleyişi açısından değil, aynı zamanda toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği ve düzeni bakımından da kritik bir öneme sahiptir. Bu kavram, bireylerin ya da kurumların ekonomik faaliyetlerinin, doğrudan bu faaliyetlerle ilgisi olmayan üçüncü taraflar üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler yaratmasını ifade eder. Piyasa mekanizmasının kendiliğinden denge kurmasını engelleyen ve kaynak kullanımında etkinliğin bozulmasına neden olan dışsallıklar, sıklıkla ekonomik sistemin başarısızlıklarından biri olarak değerlendirilir. Üstelik bu etkiler, yalnızca belirli bir kesimi değil, geniş toplum kesimlerini kapsayarak fayda ve zararların toplumsal düzlemde yayılmasına yol açar. Bu tür durumlar, devletin piyasaya müdahale ederek düzenleyici ve denetleyici mekanizmalar oluşturmasını zorunlu hale getirir. Devlet, dışsallıkların yarattığı olumsuz etkileri azaltmak ve olumlu etkilerini teşvik etmek amacıyla çeşitli politikalar ve düzenlemeler geliştirir (Ay, 2014: 70-71). Bu bağlamda, dışsallıkların etkin bir şekilde yönetimi hem ekonomik verimlilik hem de toplumsal refahın artırılması açısından hayati bir gerekliliktir.

Dışsallıklarla mücadelede hem kamusal hem de özel çözümler uygulanabilir. Devlet, piyasa mekanizmasının yetersiz kaldığı durumlarda müdahalelerde bulunarak dışsallıkların olumsuz etkilerini azaltmayı veya ortadan kaldırmayı hedefleyebilir. Bunun yanı sıra, taraflar kendi aralarında uzlaşarak dışsallığın etkilerini içselleştirebilir ve sorunu çözüme kavuşturabilir. Bu yaklaşımlar, dışsallıkların yönetimine yönelik farklı çözüm yöntemlerinin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Kamusal çözüm yöntemleri, genellikle devletin düzenleyici ve denetleyici gücünü kullanarak dışsallıkların olumsuz etkilerini minimize etmeyi amaçlar. Bu kapsamda, Pigouvian vergiler uygulanarak zararlı dışsallıkların maliyeti artırılabilir, sübvansiyonlarla ise olumlu dışsallıklar teşvik edilebilir. Ayrıca, belirli zararlı faaliyetlerin tamamen yasaklanması, pazarlanabilir kirletme haklarının oluşturulması ve yasal düzenlemelerle piyasaya müdahale edilmesi gibi araçlar da kamusal çözüm yöntemleri arasında yer alır. Özel çözüm yöntemleri ise tarafların kendi aralarındaki etkileşimi esas alır. Coase teoremi, dışsallıkların maliyetlerinin net bir şekilde tanımlanması ve mülkiyet haklarının doğru bir şekilde belirlenmesi durumunda, tarafların pazarlık yoluyla uzlaşabileceğini öne sürer (İpek, 2017: 47-48). Bunun yanı sıra, sosyal normlar ve yasaklar gibi toplumsal düzenlemeler, bireylerin davranışlarını şekillendirerek dışsallıkların etkilerini azaltabilir. Etkileyen ve etkilenen tarafların doğrudan bir araya gelerek karşılıklı anlaşma sağlamaları da özel çözüm yöntemleri arasında yer alır. Bu çözüm yolları, dışsallıkların türüne, büyüklüğüne ve etkilediği tarafların özelliklerine bağlı olarak farklı etkiler yaratabilir. Bu çalışma,

negatif dışsallıkların vergiler aracılığıyla giderilmesi fikrine dayanılarak hazırlandığı için, bu bölümde yalnızca kamu kesimine ait çözüm yollarından Pigouvian vergilere odaklanılmıştır.

Vergiler, geleneksel olarak kamu harcamalarının finansmanını sağlama işleviyle ön planda olsa da günümüzde ekonomik ve sosyal yaşamın düzenlenmesi ile çeşitli aksaklıklara müdahale etmek amacıyla da etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu kapsamda, kamusal faydanın artırılması hedefi doğrultusunda belirli alanlarda vergisel müdahalelerle topluma destek sağlanabilmektedir. Aynı zamanda, topluma zarar verebilecek durumların önlenmesi ya da bu zararların etkilerinin en aza indirgenmesi de vergilerin önemli bir işlevi haline gelmiştir. Böylece, vergiler yalnızca mali bir araç olmaktan çıkmış; ekonomik, sosyal ve çevresel politikaların bir parçası olarak çok yönlü bir rol üstlenmiştir (Yeğen ve Turan, 2021: 409).

Pigouvian vergiler, ekonomik birimlerin başkalarına yükledikleri maliyetleri bir vergi şeklinde ödemelerini sağlayarak, dışsallıkların etkilerini azaltmayı hedefleyen bir araçtır. Bu sistemde, bireyler veya firmalar çevreye verdikleri zararın ekonomik bedelini üstlenmekte, bu da onların faaliyetlerini yeniden gözden geçirmelerine neden olmaktadır. Pigouvian vergiler, çevreye zarar veren davranışları ekonomik açıdan daha maliyetli hale getirerek bu tür davranışlardan caydırmayı amaçlar. Başka bir deyişle bu vergiler, firmaların üretim maliyetlerini bilinçli olarak artırır. Bunun sonucunda firmalar, ya üretim düzeylerini azaltarak çevresel zararı minimuma indirir ya da çevreye daha az zarar veren alternatif üretim yöntemlerine yönelir. Örneğin, fosil yakıt kullanan bir işletme, Pigouvian vergilerin getirdiği ek maliyetler nedeniyle yenilenebilir enerji kaynaklarına geçmeyi daha cazip bulabilir. Bu süreç, çevresel zararların kontrol altına alınması ve çevre dostu teknolojilerin teşvik edilmesi açısından önemlidir. Pigouvian vergilerinin temelinde, “kirleten öder” ilkesi yer alır. Bu ilkeye göre, çevreyi kirleterek negatif dışsallık yaratan ekonomik birimler, sebep oldukları maliyetleri karşılamakla yükümlüdür. Bu yaklaşım, yalnızca caydırıcı bir etkiden ibaret değildir; aynı zamanda, çevresel zararların toplumsal maliyetinin belirlenmesine ve bu maliyetin ekonomik süreçlere yansıtılmasına yardımcı olur. Bu vergilendirme yöntemi, çevresel maliyetlerin içselleştirilmesini sağlar (Ağcakaya ve Kaya, 2022: 516). Yani, çevreye verilen zararlar piyasa mekanizmasına dahil edilerek, bu zararların ekonomik etkileri görünür hale getirilir. Bu durum hem bireylerin hem de firmaların daha sürdürülebilir ve çevre dostu tercihler yapmalarına olanak tanır. Pigouvian vergiler, yalnızca bir çevre koruma aracı değil, aynı zamanda toplumsal refahın artırılması ve uzun vadeli sürdürülebilirliğin sağlanması açısından da stratejik bir politika aracı olarak kabul edilmektedir.

2. Pigouvian Vergi Olarak Çevre Vergileri

Pigou'nun dışsallıklar teorisi, çevre ekonomisinin gelişiminde önemli bir rol oynamasına rağmen, kapsamlı bir teori olması nedeniyle çevre sorunlarına doğrudan odaklanmamaktadır. Bununla birlikte, Pigou, teorisinde çevreye ilişkin verdiği örneklerle çevre ekonomisi alanında öncü bir konuma sahiptir. Ancak, 1970'lere kadar çevre ekonomisi literatüründe Pigou'ya yapılan atıflar oldukça sınırlı kalmıştır. O dönemde yeşil alanlara erişimin ücretlendirilmesi ya da atık suların depolanması gibi konularla ilgili fiyatlandırma tartışmalarında Pigou'ya nadiren atıf yapılmıştır (Banzhaf, 2020: 5-6).

Pigouvian vergi terimi, ilk kez Baumol ve Oates tarafından 1971 yılında yayımlanan “The Use of Standards and Prices for Protection of the Environment” adlı çalışmada kullanılmıştır. Bu çalışmada, Baumol ve Oates, dışsallıkların kontrol altına alınmasında kullanılan Pigouvian vergileri, çevresel sorunların çözümüne yönelik bir yöntem olarak “çevresel fiyatlandırma ve standartlar yaklaşımı” çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Bununla birlikte, önceki çalışmalardan farklı olarak, dışsallıkların fiyatlandırılmasını “Pigouvian geleneği” kavramına dayandırarak ele almışlardır. Bu yaklaşım, dışsallıkların ekonomik etkilerini fiyat mekanizması yoluyla içselleştirme çabasına teorik bir temel sunmaktadır. Ancak, dışsallıkların vergilendirilmesinde, vergi oranının doğru bir şekilde belirlenmesi oldukça karmaşık ve teknik bir süreçtir, çünkü her bir durumda marjinal sosyal maliyet farklılık gösterebilir. Örneğin, bir nehre atık boşaltan tesislerin galon başına belirli bir oran üzerinden vergilendirildiği bir senaryoyu ele alalım. Bu tür bir vergilendirme, tesisleri atık miktarını azaltmaya ve boşaltım kalitesini artırmaya teşvik eder. Bu süreçte, kirlilik ve atık seviyelerinin sürekli izlenmesi sayesinde, gelecekte vergi oranları ve teşviklerin yeniden düzenlenmesi mümkün hale gelir. Bu düzenlemeler sırasında, nehrin temiz bir yaşam alanı sağlayabilmesi için gerekli standartlar temel alınabilir. Böylelikle, yeniden değerlendirilen vergi oranları ve sübvansiyonlar, dışsallıkların sosyal net

marjinal maliyetlerini doğrudan hesaplamaktan daha düşük maliyetli, etkin ve uygulanabilir bir çözüm sunar. Ancak, bu sistemin etkili bir şekilde işlemesi için, gerekli düzeltmelerin yapılmasını sağlayacak bir zaman dilimine ihtiyaç vardır. Bu süre zarfında, kademeli olarak yapılan düzenlemeler, çevresel ve toplumsal faydayı maksimize etmeyi hedefler (Baumol ve Oates, 1971: 44-46).

Çevre vergilendirilmesi üzerine önemli katkılar sunan Pigou, teorik olarak etkili ve cazip görünen bir uygulamanın, pratikte her zaman beklenen sonuçları doğurmayabileceğini ifade etmiştir. Çevre vergilerinin temel amacının, çevresel kaygılar doğrultusunda doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek, çevre kirliliğini azaltmak ve negatif dışsallıkları içselleştirmek olduğu düşünülmektedir. Ancak uygulamada, hükümetlerin bu vergileri yalnızca çevresel amaçlarla değil, aynı zamanda ek mali kaynak yaratmak için bir araç olarak kullandıkları sıklıkla gözlemlenmektedir. Bu durum, çevre vergilerinin temel işlevinin zaman zaman ekonomik çıkarlarla gölgenmesine yol açmaktadır (Ciocirlan ve Yandle, 2003: 203-204). Böyle bir yaklaşım, çevre vergilerinin asıl amacı olan çevresel faydanın sağlanmasını ikinci plana itebilmekte ve bu vergilerin kamuoyunda sadece bir mali yük olarak algılanmasına neden olabilmektedir.

Çevre vergileri, genel olarak ekonomik olarak verimli faaliyetlerden (örneğin istihdam, yatırım ve gelir) ziyade, çevreye zarar veren kirlilik ve kaynakların verimsiz kullanımı gibi alanları hedef alır. Bu vergilendirme türü, çevresel sorunlara çözüm üretmeyi amaçlasa da uygulamada ekonomik fayda sağlama işlevi de ön plana çıkabilir. Dünya Bankası, çevre vergilerini yalnızca gelir elde etmek için bir araç olarak değil, aynı zamanda çevresel hedeflere ulaşmayı destekleyen bir politika aracı olarak tanımlamaktadır (Doğan, 2023: 336). Bu tanım, çevre vergilerinin hem ekonomik hem de çevresel amaçlar için kullanılabilir çok yönlü bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Avrupa Komisyonu çevre vergilerini, matrahının çevre üzerinde olumsuz etkisinin bulunduğu bilimsel olarak kanıtlanmış fiziki ya da bunun temsilcisi konumundaki birim üzerine konulan vergiler şeklinde ifade etmiştir (Ercan, 2015: 210).

Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin neden olduğu zararların en aza indirilmesi amacıyla uygulanan çevre vergileri, çeşitli önemli özellikleriyle öne çıkan bir politika aracıdır. Bu vergiler, öncelikle çevreye zarar veren mal, hizmet ve faaliyetlerin maliyetini bilinçli olarak artırarak, bu tür faaliyetlerin ekonomik açıdan cazibesini azaltmayı amaçlar. Böylece, bireylerin ve firmaların çevreye duyarlı kararlar almalarını teşvik eder. Çevre vergileri, aynı zamanda üretici ve tüketici birimlerini çevreye zarar vermeyen, daha sürdürülebilir ve çevre dostu alternatiflere yönlendirmede etkili bir mekanizma olarak işlev görür. Tüketiciler, artan maliyetler nedeniyle çevreye zarar vermeyen ürün ve hizmetlere yönelirken, üreticiler de daha düşük çevresel maliyetlerle faaliyetlerini sürdürmek için yenilikçi yöntemler geliştirmeye odaklanır. Bu durum, yalnızca çevre korumasını değil, aynı zamanda ekonomik verimliliği de artırır. Bunun yanı sıra, çevre vergileri üreticilerin yeni ve çevre dostu üretim teknikleri geliştirmelerini teşvik ederek teknolojik ilerlemenin hızlanmasına katkıda bulunur. Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, emisyon azaltımına yönelik teknolojilerin geliştirilmesi ve atık yönetimi gibi alanlarda yapılan Ar-Ge faaliyetleri bu süreçte önemli bir rol oynar. Bu yenilikler, uzun vadede hem ekonomik sürdürülebilirliği güçlendirir hem de çevresel sorunların çözümüne kalıcı katkılar sağlar. Ayrıca, çevre vergileri aracılığıyla elde edilen gelirler, kamu maliyesine önemli bir katkı sağlar. Bu gelirler, çevre koruma projelerinin finansmanında, yeşil altyapı yatırımlarında ya da çevresel rehabilitasyon çalışmalarında kullanılabilir. Aynı zamanda, elde edilen bu vergi gelirleri sayesinde işgücü ve sermaye üzerindeki mevcut vergi yüklerinin azaltılması mümkün hale gelir. Bu durum, ekonomide yatırım, istihdam ve üretkenliği teşvik ederek ekonomik büyümeye ve refah artışına olumlu katkılar sağlar (Ertekin ve Dam, 2020: 69). Genel olarak değerlendirildiğinde çevre vergileri, çevresel sorunların azaltılmasına yönelik somut adımlar atarken, aynı zamanda ekonomik yapının daha yeşil ve sürdürülebilir bir dönüşüm geçirmesine de olanak tanımaktadır.

Çevre vergileri teoride faydalı bir araç olarak görülmesine rağmen, uygulamada çeşitli teknik, ekonomik ve politik zorluklarla da karşılaşmaktadır. Bu sorunların başında vergi oranının belirlenmesi gelmektedir. Çevre vergisi oranının hem çevresel açıdan etkinliği sağlayacak hem de ekonomik ve mali açıdan verimliliği koruyacak şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Ancak, bu dengeyi kurmak her zaman kolay değildir. Çevresel etkinliği sağlamak adına düşük tutulan bir vergi oranı, mali açıdan yeterli bulunmazken, mali etkinliği sağlamak için yüksek belirlenen bir oran, çevresel hedeflere ulaşılmasını zorlaştırabilir. Bu nedenle, çevre vergilerinin tasarımı sürecinde çevresel düzenlemeciler ile mali

yöneticiler gibi iki farklı politika yapıcı grubun iş birliği içerisinde çalışması gerekmektedir. Bir diğer önemli sorun, verginin uygulandığı ekonomik yapıyla ilgilidir. Tam rekabet koşullarının bulunmadığı piyasalarda, firmalar kirliliği azaltma yoluna gitmek yerine vergi yükünü üstlenmeyi tercih edebilirler. Bunun sonucunda, firmalar bu vergileri maliyet unsuru olarak tüketiciye yansıtmakta, bu da çevre vergisinin beklenen çevresel faydalarını sınırlayarak etkinliğini azaltmaktadır. Bunun yanında, çevre vergilerinin konusuna ilişkin belirsizlikler de uygulama sürecinde önemli bir sorun teşkil etmektedir. Verginin, üretim sürecine mi yoksa üretim sonucunda ortaya çıkan zararlı atıklara mı uygulanacağı tartışmalı bir konudur. Bu belirsizlik, çevre vergilerinin kapsamını netleştirmeyi ve uygulama etkinliğini güçleştirmektedir. Son olarak, çevre vergisi uygulamasında atıkların çevreye bırakılmasının ardından ortaya çıkan maliyetlerin nasıl hesaplanacağı da önemli bir sorundur. Bu noktada, ekonomik büyüme ile çevre koruma arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı belirsizdir. Taviz verilmesi gerektiğinde ise hangi alandan ödün verileceği, yani ekonomik büyüme mi yoksa çevre korumanın mı öncelik kazanacağı sorusu ciddi bir tartışma alanı yaratmaktadır (Bilgili ve Firdin, 2017: 137).

Yukarıda sayılan zorluklar nedeniyle, çevresel kirlilik üzerinden doğrudan vergi alınmasının mümkün olmadığı durumlarda, dolaylı çevre vergileri bir alternatif olarak kullanılmaktadır. Dolaylı çevre vergileri, Pigouvian vergilere benzer bir yaklaşıma sahip olarak çevre kirliliğini azaltma amacı taşımaktadırlar. Ancak, bu vergiler doğrudan kirlilik miktarını hedef almak yerine, çevreye zarar veren faaliyetlerde kullanılan üretim girdileri ve tüketim mallarına uygulanmaktadır. Örneğin, fosil yakıtlar, tek kullanımlık plastik ürünler veya enerji yoğun sanayi ürünleri bu tür vergilerin kapsamına girebilir. Dolaylı çevre vergilerinin temel avantajı, uygulama kolaylığı ve geniş bir gelir tabanı sağlamasıdır. Bununla birlikte, bu vergiler ile yol açtıkları olumsuz dışsallıklar arasında doğrudan bir ilişki bulunmaması, etkinliklerini sınırlayan önemli bir faktördür. Örneğin, bir ürün veya hizmet üzerindeki vergi, çevresel zarar seviyesine doğrudan orantılı olmadığı için, bu vergilerin çevresel zararları azaltma üzerindeki etkisi net bir şekilde öngörülemez (Biyen ve Gök, 2014: 288). Ayrıca, dolaylı çevre vergilerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisi, ekonomik koşullar, gelir dağılımı ve alternatif çevre dostu seçeneklerin mevcudiyeti gibi faktörlere bağlıdır. Gelir seviyesi düşük gruplar üzerindeki orantısız mali yükler veya vergiye konu olan malların ikamesinin mümkün olmaması gibi durumlar, bu politikaların etkinliğini ve toplumsal kabulünü zayıflatabilir.

3. Çevre Vergisi Uygulamaları

Çevre vergileri, dünya genelinde farklı ülkelerde çeşitli uygulamalarla ortaya çıkmakta ve ülkelerin çevre politikalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çevre vergilerinin uygulanış biçimleri ve etkinliği ülkelerin ekonomik, sosyal ve çevresel koşullarına göre farklılık göstermektedir. Bu bölümde, çevre vergilerinin Türkiye'deki uygulamaları ile Avrupa ülkelerindeki bazı örnekleri incelenerek, farklı coğrafyalardaki uygulamalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ele alınacaktır. Türkiye'de çevre vergilerinin yasal çerçevesi ve özellikle Çevre Temizlik Vergisi örneği üzerinden mevcut durum değerlendirilirken, bazı Avrupa ülkelerinde çevre vergilerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda nasıl uygulandığı değerlendirilecektir.

3.1. Türkiye'de Çevre Vergileri

Türkiye'de çevrenin korunmasına yönelik olarak çeşitli mali araçlar kullanılmaktadır. Bu araçların başında vergiler gelirken, harçlar, ücretler, paylar ve idari para cezaları da bu çerçevede önemli bir rol oynamaktadır. Vergilere dayalı mali araçlar arasında Çevre Temizlik Vergisi (ÇTV), Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) bulunmaktadır. Harçlar ise daha spesifik alanlara yöneliktir ve uçak gürültü harcı, petrol arama ve işletme izin harcı ile avlanma harcı gibi türleri kapsamaktadır. Bunun yanı sıra, büyükşehir belediyelerine bağlı su ve kanalizasyon idareleri tarafından alınan atıksu arıtma bedeli veya kirlilik önleme payı gibi adlar altında alınan ücretler de çevrenin korunmasında kullanılan mali araçlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, ithal edilen ve kontrole tabi tutulan yakıtlar, atıklar ve hurdalar ile su ve kanalizasyon hizmetlerinden alınan ücretler üzerinden tahsil edilen çevre katkı payı da bu kapsamda değerlendirilmektedir (Biyen ve Gök, 2014: 301-305). Su tesisleri harcamalarına katılma payı (Bilgin ve Orkunoğlu, 2010: 89) ile halk arasında poşet vergisi olarak bilinen geri kazanım katılım payı (Şahin, 2020: 118) da diğer mali araçlar arasında sayılabilir. Son olarak, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 28. maddesi uyarınca, çevreye zarar veren bireyler veya kuruluşlardan alınan idari para cezaları da çevre koruma amacıyla uygulanan bir

mali araç olarak öne çıkmaktadır. Ancak, Yalçın (2013: 146-147)'in da belirttiği gibi Türkiye'de doğrudan çevrenin korunmasına yönelik olarak ÇTV haricinde başka bir vergi türü bulunmamaktadır. Yukarıda sayılan diğer vergiler, temel amacı hazineye gelir sağlamak olduğundan ve çevresel zararları azaltma üzerindeki etkisi net bir şekilde öngörülemediğinden dolayı çevre vergileri olarak nitelendirilmektedir (Ercan, 2015: 224).

Türkiye'de ÇTV, 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun mükerrer 44. maddesi kapsamında düzenlenmiştir. Bu vergi, belediye sınırları ve mücavir alanlarda bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden faydalanan konut, iş yeri ve diğer binalar için bir yükümlülük oluşturmaktadır. Verginin mükellefi, söz konusu binaları kullanan kişiler veya kuruluşlardır ve mükellefiyet, binanın kullanımıyla birlikte başlamaktadır. Ancak, belirli kamu kurumları ve kuruluşları ile sosyal fayda sağlayan bazı yapılar muafiyet kapsamındadır. Genel ve özel bütçeli idareler, il özel idareleri, belediyeler, köyler, Kızılay, üniversiteler ve umuma açık ibadet yerleri gibi belirli binalar bu muafiyetin örnekleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, uluslararası kuruluşlar, elçilikler ve konsolosluklar gibi özel statülü yapılar da karşılıklılık esasına dayalı olarak bu vergiden muaf tutulmuştur.

ÇTV'nin hesaplanmasında, konutlar için su tüketim miktarı esas alınmakta ve metreküp başına belirlenen maktu tutarlar üzerinden tahakkuk edilmektedir. İş yeri ve diğer binalar için ise Kanun'da belirtilen tarifeye göre yıllık bir tutar hesaplanmaktadır. Büyükşehir belediyesi sınırlarında bu vergi, %25 oranında artırımlı uygulanmaktadır. Ayrıca, belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden faydalanan ancak su ihtiyacını belediye su şebekesi dışından karşılayan konutlar için ÇTV'nin, belediye meclislerince belirlenen özel bir tarife üzerinden hesaplanacağı hüküm altına alınmıştır. Su tüketimine dayalı olarak hesaplanan bu vergi, su faturasında ayrıca belirtmek suretiyle tahakkuk etmiş sayılır ve su bedeli ile birlikte belediyeler tarafından tahsil edilir. Büyükşehir belediyesi sınırlarındaki tahsilat ise su ve kanalizasyon idareleri tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte, büyükşehirlerde tahsil edilen ÇTV'nin %80'i ilgili belediyeye, %20'si ise münhasıran çöp imha tesislerinin kurulması ve işletilmesi amacıyla büyükşehir belediyesine aktarılmaktadır.

Son olarak 2464 sayılı Kanun'un mükerrer 44. maddesinde Cumhurbaşkanı'nın vergi tutarlarını dörtte birine kadar indirme veya yarısına kadar artırma yetkisine sahip olduğu hüküm altına alınmıştır. Ayrıca, ÇTV'nin uygulamasına ilişkin usul ve esasları belirlemekle, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın görüşünü almak suretiyle, Hazine ve Maliye Bakanlığı görevlendirilmiştir. Binaların hangi dereceye gireceğini tespit etme yetkisi ise buldukları yerin sosyal ve ekonomik koşullarını dikkate alarak belediye meclislerine verilmiştir.

Bu vergi türü, belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden faydalanan tüm binalar üzerinden tahsil edildiği için hem üretim hem de tüketim kaynaklı katı atıkların ve atık suların (yani doğrudan su ve toprak kirliliğine yol açan faaliyetlerin) çevre üzerinde oluşturduğu olumsuz dışsallıkların (kirlilik maliyetinin) ekonomik olarak içselleştirilmesini hedeflemektedir (Ercan, 2015: 214-215). Türkiye'de doğrudan çevresel amaçlara tahsis edilen tek vergi olan ÇTV, belediyelerin temizlik hizmetlerini finanse etmek ve çevre koruma faaliyetlerine kaynak sağlamak amacıyla uygulanan bir mali araç konumundadır. Yasal düzenlemeler, bu verginin hem mükellefler hem de belediyeler açısından etkin bir şekilde uygulanabilmesini sağlamayı hedeflemekte, aynı zamanda sosyal adaleti ve ekonomik dengeyi gözetken hükümler içermektedir. Ancak burada, konutlardaki katı atık miktarından bağımsız bir şekilde yalnızca su tüketimine dayalı bir vergilendirme sistemi uygulanması, atık miktarı ile vergi arasında doğrudan bir bağ kurulmasını zorlaştırarak ÇTV'nin fayda ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesini olumsuz yönde etkilemektedir (Şentürk vd., 2015: 15). Ayrıca, ÇTV'nin üretilen atık miktarıyla ilişkilendirilememesi ve atık toplama maliyetinin yalnızca sınırlı bir kısmını karşılayabilmesi, bu vergiyi çevresel etkinlik açısından yetersiz bir mali araç haline getirmektedir (Yalçın, 2013: 146).

3.2. Bazı Avrupa Ülkelerinde Çevre Vergileri

Bu kısımda, çeşitli Avrupa ülkelerinde çevre koruma ve sürdürülebilirlik hedeflerini desteklemek amacıyla uygulanan, çevresel zararları azaltmayı, doğal kaynakların korunmasını teşvik etmeyi ve ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerini asgari düzeye indirmeyi amaçlayan bazı mali araçlar incelenecektir. Genel olarak çevre vergileri şeklinde isimlendirilen bu mali araçlar, Avrupa genelinde hem ulusal hem de bölgesel düzeyde uygulanmakta olup, ülkelerin çevre politikalarına entegre edilmiş durumdadır. Çalışmada, öncelikle İngiltere örneği ele alınacak; ardından Belçika, Danimarka, İzlanda,

Norveç ve Faroe Adaları gibi farklı coğrafi ve ekonomik bağlamlara sahip ülkelerde uygulanmakta olan çevre vergileri değerlendirilecektir.

İngiltere’de, çevre koruma ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak amacıyla çeşitli çevre vergileri uygulanmaktadır. Bu vergiler arasında en bilinenlerden biri Çöp Sahası Vergisi (Landfill Tax) olup, atıkların çöp sahalarına dökülmesini caydırmak ve geri dönüşüm oranlarını artırmak için tasarlanmıştır. Bunun yanı sıra, Agregatör Vergisi (Aggregates Levy), doğal kaynaklardan agregatör çıkarılmasını sınırlamak ve inşaat sektöründeki çevresel etkileri azaltmak amacıyla uygulanmaktadır. Ayrıca, İklim Değişikliği Vergisi (Climate Change Levy), enerji tüketimini azaltmayı ve işletmelerin daha çevre dostu enerji kaynaklarına yönelmesini teşvik etmeyi hedeflemektedir. Bu vergilerden ilki olan Çöp Sahası Vergisi, diğer bir ifadeyle Çöplük Vergisi, çevre politikaları çerçevesinde atık yönetimini düzenlemek ve sürdürülebilirliği desteklemek amacıyla uygulanan önemli bir mali araç konumundadır. Bu vergi, atıkların çöp depolama alanlarına gönderilmesini azaltmayı, çevresel etkileri en aza indirmeyi ve atık yönetimi süreçlerini daha verimli hale getirmeyi amaçlamaktadır. Atıkların çöp sahalarına yönlendirilmesini engellemek için toplanma, ayrıştırma, yakma ve geri dönüşüm gibi alternatif süreçler kritik bir rol oynamaktadır. Bu süreçler, atıkların yalnızca bertaraf edilmesini değil, aynı zamanda ekonomik ve çevresel açıdan değer kazandırılmasını da hedefler. İngiltere’de Çöp Sahası Vergisi, atık miktarını en aza indirerek çevresel tahribatı önlemek, geri dönüşüm oranlarını artırmak ve atıkların yeniden kullanılmasını teşvik etmek için geliştirilmiş bir politika olarak uygulanmaktadır (Nicolli ve Mazzanti, 2013: 18). Bu vergi İngiltere’de ilk kez 1996 yılında yürürlüğe girmiştir ve başlangıçta vergi oranlarının belirlenmesinde, çöp sahalarının neden olduğu çevresel ve ekonomik dışsallıkların maliyeti esas alınmıştır. Bu dışsallıklar, çöp sahalarının çevreye verdiği zararlar, metan gazı gibi sera gazı emisyonları, yerel ekosistem üzerindeki olumsuz etkiler ve toplum sağlığına yönelik riskler gibi unsurları kapsamaktadır. Ancak, 1998 yılında yapılan kapsamlı bir değerlendirme, dışsallıklara dayalı olarak belirlenen vergi oranlarının çevresel hedeflere ulaşmada sınırlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, verginin uygulanış biçiminin ve oranlarının yeniden ele alınması gerektiğini göstermiştir. Söz konusu değerlendirme, çevre politikalarının daha etkin hale getirilmesi amacıyla vergi oranlarının çevresel hedeflere ulaşmayı destekleyecek şekilde kademeli olarak artırılmasını önermiştir. Hükümet, bu öneriyi kabul ederek, Çöp Sahası Vergisi’nin etkisini artırmak ve daha sürdürülebilir atık yönetimi uygulamalarını teşvik etmek amacıyla yeni bir düzenleme yapmıştır. Bu düzenleme kapsamında, vergi oranlarının yıllar içinde çevresel hedeflere uygun şekilde artırılması kararlaştırılmıştır (Martin ve Scott, 2003: 675-676). Böylece, yalnızca dışsallıkların maliyetine dayalı bir sistem yerine, çevresel hedeflere ulaşmayı önceliklendiren ve bu hedeflere ulaşmada mali bir teşvik sağlayan bir yapı oluşturulmuştur. Bu reform, Çöp Sahası Vergisi’nin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini güçlendirmiş, aynı zamanda atık yönetimi politikalarının daha verimli ve etkili hale getirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu süreç, çevre vergilerinin dinamik yapısını ve politika hedeflerine uyum sağlayacak şekilde sürekli olarak gözden geçirilmesinin önemini vurgulayan bir örnek olarak değerlendirilebilir.

İngiltere’de uygulanan önemli çevre vergilerinden biri de Agregatör Vergisidir. Bu vergi, taş ocaklarının neden olduğu çevresel etkileri azaltmak ve inşaat sektöründe kullanılan malzemelerin geri dönüşüm oranlarını artırmak amacıyla tasarlanmış ve ilk olarak 2000 yılında kamuoyuna duyurulmuştur. Verginin kapsamı, yerden çıkarılan, İngiltere kara sularında denizden taranan veya ithal edilen tüm kum, çakıl ve kaya türlerini içermektedir. Uygulamada, vergi, bu malzemelerin Birleşik Krallık sınırları içerisinde ticari olarak ilk kez işlenmesi sırasında tek seferlik olarak tahsil edilmektedir. Agregatör Vergisi, 2002 yılında yürürlüğe girdiğinde ton başına 2,63 Euro olarak uygulanmıştır. Daha sonraki yıllarda, ekonomik ve çevresel faktörler göz önünde bulundurularak vergi oranında değişiklikler yapılmıştır. 2008 yılında vergi oranı 2,45 Euro’ya indirilmiş, 2009 yılında ise ton başına 2,76 Euro olarak güncellenmiş ve bu seviyede sabitlenmiştir (Ettlinger, 2017: 1-2). Bu vergi, doğal kaynak kullanımını azaltmayı teşvik ederken, geri dönüşüm ve alternatif malzemelerin kullanımını destekleyerek çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, doğal kaynaklara dayalı ekonomik faaliyetlerin çevresel maliyetlerini dengelemeyi hedefleyen bir düzenleme olarak öne çıkmaktadır.

İngiltere’de değerlendirilebilecek bir diğer önemli çevre vergisi, İklim Değişikliği Vergisidir. İngiltere’nin iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik politika geliştirme süreci, ilk olarak 1988 yılında

dönemin Başbakanı Margaret Thatcher'ın Kraliyet Cemiyeti'nde yaptığı konuşma ile gündeme gelmiştir. Bu konuşma, iklim değişikliği konusunun önemine dikkat çeken ve bu alanda ulusal düzeyde politika oluşturulması gerektiğini vurgulayan önemli bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere, 1990 yılında iklim değişikliği politikalarını çerçevelemek ve bu alandaki hedeflerini belirlemek amacıyla bir Beyaz Bülten yayımlamıştır. Bu girişim, ülkenin iklim değişikliğiyle mücadele stratejisinin temelini oluşturmuş ve ulusal iklim politikalarının şekillenmesine öncülük etmiştir. Buna ek olarak, 1992 yılında İngiltere, uluslararası düzeyde iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir adım atarak Birleşik Krallık İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesini imzalamıştır (Pearce, 2006: 151-152). Mart 1999'da dönemin Maliye Bakanı, bütçe konuşmasında İklim Değişikliği Vergisini kamuoyuna duyurmuş ve bu verginin Nisan 2001'de yürürlüğe gireceğini açıklamıştır. Bu vergi, temel olarak sanayi sektörüne uygulanmakta olup, tarım ve kamu sektörü de kapsama dahil edilmiştir. Vergi, kömür, doğal gaz, elektrik ve ulaşım dışında kullanılan sıvılaştırılmış petrol gazına (LPG) uygulanmaktadır. Uygulamada, enerji tedarik sürecinde, enerjinin endüstriyel ve ticari kullanıcılarına sağlandığı noktada tek aşamalı bir satış vergisi olarak tahsil edilmektedir. İklim Değişikliği Vergisi'nden elde edilen gelirler, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve temiz enerji yatırımlarının desteklenmesi için kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, enerji yoğun endüstriler, enerji verimliliğini artırmaya yönelik önlemleri hayata geçirdikleri takdirde, daha düşük vergi oranlarından yararlanmaktadırlar. Bu uygulama, sanayi sektöründe enerji tüketiminin azaltılmasını ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmasını teşvik eden önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Pearce, 2006: 152-154).

Belçika'da uygulanan çevre vergileri ise enerji, ulaşım, kirlilik ve doğal kaynak kullanımı gibi farklı alanlarda çevresel sürdürülebilirliği desteklemek amacıyla çeşitlilik göstermektedir. Enerji vergileri kapsamında, yerli yakıt yağlarına uygulanan muayene ücreti, ısınma yakıtlarına katkı ücreti ve elektrik ile doğal gazla yönelik federal katkı vergileri dikkat çekmektedir. Ulaşım vergileri ise çevresel etkileri azaltmaya yönelik farklı uygulamalar içermektedir. Bu vergiler arasında Eurosticker, yol vergisi, ek yol vergisi, hizmete giriş vergisi ve araba sigortası primlerine uygulanan ek ücretler yer almaktadır. Kirlilik vergileri başlığı altında ise çevreyi koruma ve atık yönetimini teşvik etme amacıyla çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Bu kapsamda, çevre ücreti, çevre vergileri, paketleme ücreti, Flaman gübre vergisi, Flaman atıkların depolanması ve yakılması vergisi, Flaman atık su ücreti, su kirliliği vergisi, Valon atık toplama vergisi, Valon atık su ücreti ve Brüksel atık su ücreti gibi uygulamalar öne çıkmaktadır. Kaynak vergileri kategorisinde ise doğal kaynakların korunmasına yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Bu kapsamda, Flaman yeraltı suyu vergisi, Flaman çakıl ücreti, Flaman su toplama ücreti ve Valon su çekimleri vergisi gibi uygulamalar bulunmaktadır (Vandille, 2010: 4-6). Belçika'daki bu vergiler, çevre koruma politikalarının farklı sektörlerle entegre edilerek hem yerel hem de ulusal düzeyde çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Danimarka, çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak amacıyla çeşitli çevre vergileri uygulamaktadır. Bu vergiler, farklı sektörlerle ve kaynak kullanımına yönelik olarak tasarlanmış olup geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Enerji ve emisyon vergileri kapsamında, motorlu taşıt tescil vergisi, elektrik vergisi, karbon vergisi ve fosil yakıtlara uygulanan kükürt vergisi dikkat çekmektedir. Bu vergiler, enerji tüketimini azaltmayı ve daha çevre dostu alternatiflere yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Su vergileri başlığı altında, içme suyu tedarik vergisi ve atıksu vergisi öne çıkmaktadır. Bu vergiler, su kaynaklarının daha verimli kullanılmasını ve su kirliliğinin önlenmesini hedeflemektedir. Atık işleme vergileri, atıkların çevre üzerindeki etkilerini azaltmak ve geri dönüşümü teşvik etmek amacıyla uygulanmaktadır. Ürün vergileri ise çevresel zarar potansiyeli yüksek ürünlere odaklanmaktadır. Örneğin, nikel-kadmiyum içeren pillere uygulanan vergiler, plastik poşet ücretleri ve tek kullanımlık çatal, bıçak ve tabak takımları gibi ürünler kilogram başına vergilendirilmektedir. İlave olarak, 2000 ile 2018 yılları arasında PVC ve ftalat içeren ürünler de vergiye tabi tutulmuştur. Bu uygulamalar, zararlı maddelerin kullanımını sınırlamayı hedeflemektedir. Kimyasal vergiler kapsamında ise solvent vergisi, özellikle belirli klorlu çözücülere yönelik olarak 1996 yılından beri uygulanmaktadır. Bu düzenleme, kimyasal kirliliği azaltmak ve daha az zararlı alternatiflerin kullanımını teşvik etmek amacı taşımaktadır. Ayrıca, Danimarka, dünya genelinde yoğun tarım yapılan ülkeler arasında yer almakta olup, ekili tarım alanları ülkenin toplam yüzey alanının

yaklaşık %60'ını kapsamaktadır. Tarımsal üretimi artırma çabaları doğrultusunda, pestisit¹⁴ kullanımında da belirgin bir artış gözlenmiştir. Bu durum, çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkiler nedeniyle 1986 yılında pestisit kullanımını %50 oranında azaltmayı hedefleyen bir politika geliştirilmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, pestisit kullanımını sınırlamak amacıyla tarım ürünlerinin satış fiyatlarına katma değer vergisi niteliğinde bir vergi taslağı hazırlanmıştır. Ancak, o dönemde pestisitlerin ürünlerdeki miktarını doğru bir şekilde belirleyememe ve politikanın hedeflerine ulaşamaması nedeniyle, 2012 yılında yeni bir pestisit vergisi tasarımı yapılmıştır. Bu yeni düzenleme, pestisitlerin insan sağlığı ve çevre üzerindeki etkilerine ilişkin bilimsel göstergelerin hesaplanmasını mümkün kılmıştır. Bu çerçevede, pestisit vergisinin oranları, pestisitlerin sağlık ve çevresel etkilerine dayalı olarak belirlenmiştir. Vergi, her bir pestisit için üç ana gösterge esas alınarak hesaplanmaktadır; insan sağlığı üzerindeki etkiler, ekotoksikolojik etkiler ve genel çevresel durum. Bu göstergelerden elde edilen pestisit birim yük endeksi, vergilendirme sürecinin temelini oluşturmaktadır. Vergi tutarı, pestisit birim yük endeksinde göre farklılık göstermektedir. Örneğin, her 50 kilogram madde için 6,5 Euro temel vergi uygulanmakta, bunun üzerine pestisit birim yük başına 13,9 Euro (107 kilogram için) ve kilogram başına 0,13 Euro eklenerek nihai vergi tutarı hesaplanmaktadır (Nielsen vd., 2023: 3-4). Bu düzenleme, pestisit kullanımını sınırlayarak çevresel sürdürülebilirliği desteklemek ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak amacıyla tasarlanmış etkili bir çevre politikası örneği olarak öne çıkmaktadır. Danimarka'da uygulanan bu vergiler, çevre politikalarının ekonomik araçlarla desteklenmesini sağlamayı ve kaynak verimliliği, kirlilik azaltımı ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının teşvik edilmesine katkıda bulunmayı hedeflemiştir.

İzlanda, Norveç ve Faroe Adaları gibi ülkeler, Su Ürünleri Yetiştiriciliği Vergisi (Aquaculture Tax) adı altında balıkçılık sektöründe kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamak amacıyla çeşitli çevre vergisi uygulamalarını yürürlüğe koymuşlardır. Bu vergi, balıkçılıkta kaynak israfının önüne geçmek ve su ürünleri yetiştiriciliğinde daha verimli bir kaynak yönetimini teşvik etmek amacıyla uygulanmaktadır. Kaynak kirası vergisi de su ürünleri yetiştiriciliğinde, arazi ve doğal kaynakların sahipliğinden doğan olağanüstü karların önüne geçmek için getirilen bir düzenleme olarak öne çıkmaktadır. Bu vergi, doğal kaynaklara sahiplikten kaynaklanan gelirlerin toplumsal ve politik eşitsizliklere yol açmasını engellemek ve bu kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek amacıyla tasarlanmıştır (Åm, 2021: 2). Özellikle İzlanda, balıkçılıkta kaynak kirası vergisi uygulayan az sayıdaki ülkelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, Norveç'te 2002 yılında su ürünleri yetiştiriciliği lisansları için uygulanan ücret ve İzlanda, Faroe Adaları ve Norveç'te somon yetiştiriciliği üretimi için alınan telif harçları, Su Ürünleri Yetiştiriciliği Vergisi'nin örnekleri arasında gösterilmektedir (Tveterås ve Misund, 2020: 13). Bu uygulamalar, balıkçılık sektöründe doğal kaynakların korunması, kaynak kullanımından elde edilen faydaların topluma adil bir şekilde dağıtılması ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıda sayılanlar haricinde, Avrupa, plastik tüketimini, özellikle plastik poşet kullanımını sınırlandırmaya yönelik çeşitli politika ve uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu kapsamda, kıtanın önde gelen ekonomileri arasında yer alan Almanya ve Danimarka, plastik poşetlere yönelik ilk vergilendirme uygulamalarını sırasıyla 1991 ve 1994 yıllarında yürürlüğe koymuştur (Şahin, 2020: 112). Danimarka, 1994 yılında diğer çevre vergileriyle birlikte plastik poşet vergisi uygulamasını başlatarak kâğıt ve plastik poşet tüketimini %66 oranında azaltmayı başarmıştır (Ritch vd., 2009: 170). Plastik poşetlerin atık yönetiminde önemli bir sorun teşkil ettiği İrlanda'da, plastik poşetler toplam atıkların %5'ini oluşturmaktadır. Plastik poşetlerin çevreye verdiği zararları azaltmak amacıyla, İrlanda 2002 yılında plastik poşetlere yönelik bir vergi uygulamasını başlatmıştır. Bu düzenleme kapsamında, her bir plastik poşet için 0,15 Euro vergi alınması kararlaştırılmıştır (Convery vd., 2007: 3). Ancak, plastik poşet kullanımında yeniden bir artışın tespit edilmesi üzerine, 2007 yılında bu vergi 0,22 Euro'ya yükseltilmiştir (Kılıçer, 2018: 59). Plastik poşet vergisi, uygulandığı ilk yıl plastik poşet kullanımını

¹⁴ Pestisit, bitki ve hayvanları zararlı canlıların etkilerinden korumak ve bu zararlıları bitki ve hayvanlardan uzak tutmak amacıyla kullanılan kimyasal maddelerdir. Ancak pestisit kullanımının insan sağlığına ve çevreye pek çok olumsuz etkisi bulunmaktadır (Cural ve Saygı, 2016: 87).

%94 oranında azaltmış ve çevre projelerine harcanmak üzere 3,5 milyar Euro ek gelir elde edilmesini sağlamıştır (Ritch vd., 2009: 170). Bu başarı, plastik poşet vergilerinin çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltmada etkili bir politika aracı olduğunu göstermekte ve diğer ülkeler için örnek teşkil etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çevresel sorunların giderek küresel bir önem kazandığı günümüzde, çevre vergilerinin bu sorunlarla mücadelede etkili bir mali politika aracı olabileceği değerlendirilmektedir. Ancak, bu vergilerin teorik çerçevesinin uygulamada yeterli düzeyde etkinlik sağlayabilmesi için çeşitli düzenlemelere ve stratejik yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, çevre vergilerinin etkinliğini artırmaya yönelik öneriler sunulmuştur. *İlk olarak*, vergi oranlarının optimize edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çevre vergilerinin etkinliği, bu vergilerin oranlarının toplumsal maliyetler ile uyumlu biçimde belirlenmesine bağlıdır. Uluslararası uygulamalarda, örneğin Danimarka'da uygulanan pestisit vergisinin, çevresel zarar temel alınarak oranlanmasıyla çevreye zarar veren faaliyetlerin caydırılmasında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, Türkiye'de Çevre Temizlik Vergisi'nin, atık miktarı ve çevresel zararı esas alacak şekilde yeniden düzenlenmesi önerilmektedir. *İkinci olarak*, vergi gelirlerinin çevresel projelere tahsis edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Çevre vergilerinden elde edilen gelirlerin çevre koruma projelerine aktarılmasının, bu vergilere yönelik kamu desteğini artırabileceği düşünülmektedir. Örneğin, İngiltere'de İklim Değişikliği Vergisi gelirlerinin yenilenebilir enerji projelerine tahsis edilmesi, bu politikanın başarısında belirleyici bir rol oynamıştır. Türkiye'de de benzer şekilde, Çevre Temizlik Vergisi gelirlerinin atık yönetimi, geri dönüşüm projeleri ve yeşil altyapı yatırımları için kullanılması önerilmektedir. *Üçüncü olarak*, çevre vergilerinin kapsamının genişletilmesi ve belirsizliklerin giderilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Çevre vergilerinin kapsamının ve uygulama alanlarının netleştirilmesinin önem taşıdığı ifade edilmektedir. Uluslararası örnekler, enerji tüketimi ve sera gazı emisyonları gibi çevresel sorunlara odaklanan özel vergilerin etkili olduğunu göstermektedir. Türkiye'de Çevre Temizlik Vergisi'nin, üretimden kaynaklanan karbon emisyonları ve kükürt salınımı gibi unsurları kapsayacak şekilde genişletilmesi önerilmektedir. *Dördüncü olarak*, çevre vergilerinin sayısının artırılması ve bu vergilerin doğrudan kirlilikle mücadeleyi hedefleyen bir yapıya kavuşturulması gerektiği düşünülmektedir. Türkiye'de, çevre kirliliğini azaltmayı, çevrenin korunmasını ve bireyler ile işletmelerin çevreye verdikleri zararların en aza indirilmesini doğrudan hedefleyen etkin bir çevre vergisinin bulunmadığı görülmektedir. Uluslararası uygulamalardan alınan örnekler, çevresel amaçları önceliklendiren yeni vergilerin hayata geçirilmesinin, çevrenin korunması ile bireyler ve işletmelerin çevre bilincinin artırılması üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda, ekonomik faaliyetlerden kaynaklanan olumsuz dışsallıkların içselleştirilmesi ve tüketim ürünlerinin oluşturduğu atık ile kirliliklerin önlenmesi amacıyla yeni çevre vergilerinin uygulamaya konulmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu tür vergilerin, çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılmasında önemli bir rol oynayacağı ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sunacağı öngörülmektedir. *Beşinci ve son olarak*, bilgilendirme çalışmalarının ve kamuoyu desteğinin artırılması gerektiği belirtilmektedir. Çevre vergilerinin amacı ve faydaları konusunda kamuoyunun bilgilendirilmesinin, bu vergilere yönelik kabulü artırabileceği değerlendirilmektedir. Özellikle İrlanda'da plastik poşet vergisi uygulamasının, halkın bilinçlendirilmesi yoluyla başarılı olduğu görülmüştür. Benzer bir yaklaşımla, Türkiye'de kamuoyunun çevre vergilerinin uzun vadeli çevresel faydaları konusunda bilinçlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

Sonuç itibarıyla, çevre vergilerinin şeffaf, etkin ve çevresel hedeflerle uyumlu bir şekilde tasarlanması ve uygulanması hem çevresel sorunlarla mücadelede hem de toplumsal kabulün sağlanmasında kritik bir önem taşımaktadır. Türkiye'nin, uluslararası başarılı uygulamalardan yararlanarak çevre vergilerini daha stratejik bir şekilde tasarlaması, çevre politikalarının etkinliğini artırma potansiyelini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Ağcakaya, S. ve Kaya, I., 2022. Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi Perspektifinden Yeşil Maliye Politikaları Uygulamaları. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 31(2): 512-525.
- Akdoğan, A., 2009. Kamu Maliyesi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Pigouvian Vergi Olarak Çevre Vergileri: Çevre Temizlik Vergisi Özelinde Bir Tartışma

- Åm, H., 2021. A Critical Policy Study on Why Introducing Resource Rent Taxation in Norwegian Salmon Aquaculture Failed. *Marine Policy*. 131: 104692.
- Ay, H., 2014. *Kamu Maliyesi*. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Banzhaf, H.S., 2020. A History of Pricing Pollution (or, Why Pigouvian Taxes are Not Necessarily Pigouvian). NBER Working Paper Series. Working Paper: 27683. <http://www.nber.org/papers/w27683>
- Baumol, W.J. and Oates, W.E., 1971. The Use of Standards and Prices for Protection of the Environment. *The Swedish Journal of Economics*. 73(1): 42-54.
- Bilgili, M.Y. ve Firidin, E., 2017. Çevre Politikasının Ekonomik ve Mali Araçları: Çevre Vergileri Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Journal of Life Economics*. 4(2): 125-140.
- Bilgin, S. ve Orkunoğlu, I.F., 2010. Fiskal ve Ekstrafiskal Amaçlar Bağlamında 1970'lerden Günümüze Çevre Vergileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(1): 77-108.
- Bıyan, Ö. ve Gök, M., 2014. Çevre Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Vergilerinin Uygulanışı: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(2): 281-310.
- Ciocirlan, C.E. and Yandle, B., 2003. The Political Economy of Green Taxation in OECD Countries. *European Journal of Law and Economics*. 15: 203-218.
- Convery, F., McDonnell, S. and Ferreira, S., 2007. The Most Popular Tax in Europe? Lessons from the Irish Plastic Bags Levy. *Environ. Resource Econ*. 38: 1-11.
- Cural, M., ve Saygı, H.E., 2016. Avrupa Birliği'nde Çevre Vergisi Uygulamaları ve Çevre Vergilerinin Gelişimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25(1): 77-92.
- Doğan, M., 2023. Environmental Tax Reform and the European Green Deal: Empirical Evidence from Panel Data Analysis. *International Journal of Public Finance*. 8(2): 333-350.
- Durmuş, M., 2008. *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Edizdoğan, N., 2007. *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ercan, E., 2015. Türkiye'de Çevre Vergileri Mi Çevre Vergisi Mi?. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 119: 209-226.
- Ertekin, Ş. ve Dam, M.M., 2020. Türkiye'de Çevre Vergilerinin Çevresel Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*. 15: 66-87.
- Ettlinger, S., 2017. Aggregates Levy in the United Kingdom. Institute for European Environmental Policy. <https://ieep.eu/wp-content/uploads/2022/12/UK-Aggregates-Levy-final.pdf>
- İpek, S., 2017. *Kamu Maliyesi*. Ankara: Paradigma Akademi.
- Kılıçer, E., 2018. Plastik Poşet Vergisi ve Örnek Ülke Uygulamaları. *Vergi Sorunları Dergisi*. 357: 55-64.
- Martin, A. and Scott, I., 2003. The Effectiveness of the UK Landfill Tax. *Journal of Environmental Planning and Management*. 46(5): 673-689.
- Nicolli, F. and Mazzanti, M., 2013. Landfill Diversion in a Decentralized Setting: A Dynamic Assessment of Landfill Taxes. *Conservation and Recycling*. 81: 17-23.
- Nielsen, H.Ø., Konrad, M.T.H., Pedersen, A.B. and Gyldenkærne, S., 2023. Ex-post Evaluation of the Danish Pesticide Tax: A Novel and Effective Tax Design. *Land Use Policy*. 126: 106549.
- Pearce, D., 2006. The Political Economy of an Energy Tax: The United Kingdom's Climate Change Levy. *Energy Economics*. 28(2): 149-158.
- Ritch, E., Brennan, C. and MacLeod, C., 2009. Plastic Bag Politics: Modifying Consumer Behaviour for Sustainable Development. *International Journal of Consumer Studies*. 33: 168-174.
- Şahin, M., 2020. Sürdürülebilir Çevre Dinamikleri İçin Yeni Bir Enstrüman: Plastik Poşet Vergisi. *Vergi Raporu*. 246: 107-121.
- Şentürk, S.H., Eser, L.Y. ve Polat, S., 2015. Evsel Katı Atıkların Vergilendirilmesi: Türkiye'de Çevre Temizlik Vergisine Fayda İlkesi Çerçevesinde Eleştirel Bir Bakış. *Maliye Dergisi*. 169: 1-20.
- Tveterås, R. and Misund, B., 2020. Sustainable Growth, Resource Rent and Taxes in Aquaculture. Working Paper. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3703158>

Pigouvian Vergi Olarak Çevre Vergileri: Çevre Temizlik Vergisi Özelinde Bir Tartışma

Vandille, G., 2010. Environmental TAX ACCOUNTS for Belgium (1997-2007). Federal Planning Bureau. Report for Eurostat. <https://www.cbd.int/financial/fiscalenviron/belgium-envtax.pdf>

Yalçın, A.Z., 2013. Potansiyel Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: Avrupa Birliği ve Türkiye Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 27(2): 141-158.

Yeğen, B. ve Turan, M.E., 2021. Pigouvian Bir Vergi Önerisi: Sar Vergisi. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi. 14(1): 397-418.

2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu. 26.05.1981 tarihli ve 17354 sayılı Resmî Gazete.

2872 sayılı Çevre Kanunu. 09.08.1983 tarihli ve 18132 sayılı Resmî Gazete.